

KS. GRZEGORZ KARWOWSKI*

MĘKA CHRYSYTA W ŚPIEWACH WIELKIEGO PIĄTKU

Dawne śpiewniki kościelne to relikwiarze, dzięki którym poznajemy wiarę naszych ojców. Nasi przodkowie pozostawili na nich odciski swych dłoni, którymi z ufnością przekładali strony pierwszych modlitewnych skarbnic. Wiekowe pieśni do dziś są śpiewane w kościołach parafialnych. Słusznie można więc doszukiwać się związku między tekstami staropolskich pieśni a współczesnym przeżywaniem Męki Pańskiej.

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie wartości pieśni wielkopiątkowych. Ich analiza zostanie przeprowadzona na podstawie najnowszego wydania śpiewnika ks. Jana Siedleckiego¹.

„Snopek mirry z Ogrodu Gethsemańskiego”

Mękę Chrystusa rozważamy w pieśniach i modlitwach. W nich wyraża się współczucie umęczonemu Zbawicielowi². Wyraźnie widać to w Gorzkich Żalach. To nabożeństwo pasyjne ma polskie korzenie³. Powstało ono przez zastąpienie psalmów nieszpornych pieśniami pasyjnymi⁴. W ich tekstach rozważa się mękę Jezusa, dziękuje Bogu, że dał swojego Syna, by poniósł śmierć krzyżową i czci się Maryję jako Matkę Bolesną. Gorzkie Żale stały się ulubioną przez polski Kościół modlitwą. Określa się je „polską pasją”⁵.

* ks. mgr lic. Grzegorz Karwowski – doktorant na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: gkarwos@o2.pl

¹ Zob. J. Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, wyd. XLI, Kraków 2015, [dalej: Siedlecki 2015]. Siedlecki wzorował się na śpiewniku ks. M. M. Mioduszeńskiego. W niniejszym artykule będą również odwołania do wcześniejszych wydań tego śpiewnika.

² Por. W. Smereka, *Studium pasyjne, rys historyczny i teksty Drogi Krzyżowej*, Kraków 1968, s. 102.

³ Por. M. Chorzępa, *Gorzkie Żale, ich geneza i rozwój historyczny*, „Nasza Przeszłość” 12(1960), s. 232, 224.

⁴ Por. H. D. Wojtyska, *Męka Chrystusa w religijności polskiej XVI-XVIII w.*, w: *Męka Chrystusa wczoraj i dziś*, red. H. D. Wojtyska, J. Kopeć, Lublin 1981, s. 67.

⁵ Zob. Siedlecki 2015, s. 1233, por. Siedlecki, Kraków 2004, s. 725.

Książdz Stanisław Wawrzyniec Benik (1674-1720) ułożył polski tekst nabożeństwa w roku 1707⁶. Pierwotnie nazwane było *Snopkiem mirry*⁷. Znano to nabożeństwo też pod nazwą *Żaloszne Gorzkie Żale Męki Syna Bożego*⁸. Pełna nazwa brzmiała: *Snopek Mirry z Orodu Gethsemańskiego, albo Żaloszne Gorzkiej Męki Syna Bożego, Co Piątek, a mianowicie pod czas Passyey w Niedziele Postu wielkiego po południu, około godzin Nieszpornych Rozpamiętywanie a Przydatkiem Króciuchnego nabożeństwa do Nayświętszego Sakramentu, Za staraniem y kosztem Ich Mościów PP. Braci y Siostr Konfraterniy Rocha S. przy kościele Farnym S. Krzyża w Warszawie założoney zebrany, y do druku Podany. Roku Pańskiego 1707. Miesiąca Lutego. za dozwołeniem Starszych. Warszawie, w Drukarni OO. Schyl. Piarum*⁹.

Gorzkie Żale wzorowane są na jutrzni brewiarzowej, średniowiecznych misteriach i dialogach pasyjnych, oraz na zbiorach, zawierających rozmyślenia, modlitwy i pieśni o Męce Pańskiej. Najstarsze teksty zebrane przez ks. Benika powstały w XVII w. i były nazwane tytułem łacińskim *Fasciculus mirrae*¹⁰. Gorzkie Żale mają trzy części. Każda z nich odpowiada trzem nokturnom. Rozpoczynają się Pobudką, w której rozbrzmiewa płacz natury nad śmiercią Chrystusa. Inspiracją do napisania tekstu Pobudki były trzy pieśni: *Jezus Chrystus, Bóg człowiek; Jezusa Judasz pszedał; Rozmyślajmy dziś, wierni chrześcijanie*. Jej melodia opiera się na hymnie *Iam lucis orto sidere*. Hymn *Żal duszę ścisła* nawiązuje do pieśni: *Racz skłonić knam swe uszy, miły Panie* oraz *Wszyscy mieszkańcy dworu niebieskiego*. Kolejny śpiew *Lament duszy* zawiera tekst zbliżony do pieśni: *Wszchemogący nasz Panie* i *Jezusa Judasz pszedał*, a także do Litanii o Męce Pańskiej. Rozmowa duszy z Matką Bolesną treściowo i muzycznie nawiązuje do średniowiecznej sekwencji *Stabat Mater dolorosa*. Nabożeństwo kończy się antyfoną *Któryś za nas cierpiał rany*¹¹.

Po raz pierwszy nabożeństwo to zostało wykonane w kościele Świętego Krzyża w Warszawie przez członków Bractwa św. Rocha¹². Szybko rozposzechniło się na całą Polskę dzięki Księżom Misjonarzom¹³, którzy w XVIII w. kierowali dwudziestoma dwoma seminariami diecezjalnymi i mieli duży wpływ na duchowieństwo polskie¹⁴. Gorzkie Żale doczekały się przekładów na języki obce, np. litewski, czy angielski.

⁶ Por. M. Chorzępa, *Gorzkie Żale*, dz. cyt., s. 227, por. Siedlecki 2015, s. 1233.

⁷ Por. J. Michałak, *Zarys liturgiki*, Płock 1939, s. 190.

⁸ Por. M. Bańbuła, B. Bartkowski, *Gorzkie Żale*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bińkowski, Lublin 1989, kol. 1310.

⁹ Por. M. Chorzępa, *Gorzkie Żale*, dz. cyt., s. 233, 239.

¹⁰ Zob. K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka u Księży Misjonarzy w Polsce*, „Nasza Przeszłość” 13(1961), s. 185.

¹¹ Zob. M. Bańbuła, B. Bartkowski, *Gorzkie Żale*, dz. cyt., kol. 1310.

¹² Por. J. Siedlecki, Kraków 2004, s. 724.

¹³ Por. tenże, Kraków 1987, s. 776.

¹⁴ Por. K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka u Księży Misjonarzy w Polsce*, „Nasza Przeszłość” 13(1961), s. 187.

Pierwotna melodia Gorzkich Żalów nie jest znana. Jej autor wzorował się na średniowiecznych sekwencjach i melodiach gregoriańskich. Pierwsze wydania nie były zaopatrzone w nuty. Można jednak przyjąć za pewnik, że najbardziej zbliżony do pierwotnego brzmienia zapis melodii można znaleźć w Śpiewniku J. Siedleckiego z 1959 r., który jest przeredagowaną wersją śpiewnika ks. M. M. Mioduszeńskiego z roku 1838¹⁵.

W Wielki Piątek przy Grobie Pańskim były śpiewane wszystkie trzy części Gorzkich Żali¹⁶. Rozpamiętywanie Męki Pańskiej odbywało się przed Najświętszym Sakramentem¹⁷. Na rozpoczęcie śpiewano Pobudkę, która miała wzbudzić żal w wiernych nad cierpieniami Zbawiciela. Później smutek ten przybierał charakter osobistego żalu za popełnione grzechy. Cała Pobudka była tak skonstruowana, by podkreślić wartość wyrażenia *upał serca* i nadać mu osobisty autentyzm¹⁸. Dlatego śpiewano:

„Rozpłyńcie się me źrenice,
toczcie smutnych łez krynice”¹⁹.

Żal coraz bardziej miał ogarniać duszę w miarę rozwijania się medytacji. Ogrom smutku i żalu napęniał serce:

„Upał serca mego chłódzę,
gdy w przepaść męki Twej wchodzę”²⁰.

Gorzkie Żale przejmują swą treścią i rzewną melodią²¹. Całe nabożeństwo wypełnia kontemplacja męki Chrystusa²².

Geneza Gorzkich Żali sięga do tekstu luźnej przeróbki łacińskiej pieśni godzinowej *Patris sapientia veritas divina*²³. Jest ona znana jako pieśń *Rozmyślajmy dziś, wierni chrześcijanie*, z XVI w. Posiada trzynaście zwrotek ułożonych przez ks. Jakuba Wujka²⁴.

„Rozmyślajmy dziś, wierni chrześcijanie,
jako Pan Chrystus za nas cierpiał rany.
...Matuchna Jego Ciało piastowała,
rzewnie płakała.
Płacmy i my też dzisiaj, wierni chrześcijanie,

¹⁵ Por. Siedlecki 2015, s. 1233.

¹⁶ J. Zawitkowski, *Polska pieśń liturgiczna*, „Ateneum Kapłańskie” 427(1980), s. 236.

¹⁷ Por. J. Michałak, *Podręcznik do nabożeństw dodatkowych dla Diecezji Płockiej*, Płock 1912, s. 75.

¹⁸ S. Dąbrowski, *Pobudka Gorzkich Żalów*, „Znak” 35(1983), nr 5-6, s. 962-964.

¹⁹ Siedlecki 2015, s. 1233, por. J. Zeman, *Śpiewaj Polsko cała, wybór modlitw i pieśni religijnych*, Kraków 1946, s. 208.

²⁰ Siedlecki 2015, s. 1234, por. W. Lewkowicz, *Śpiewnik parafialny*, Kraków 1961, s. 196.

²¹ Por. H. Pagiewski, *W obronie pozaliturgicznych nabożeństw i modlitw*, „Homo Dei” 1(1979), s. 27.

²² Por. W. Smoleń, *Ilustracje świąt kościelnych w polskiej sztuce*, Lublin 1987, s. 101.

²³ *Polskie pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI*, t. 1, red. J. Nowak-Dłużniewski, Warszawa 1977, s. 264.

²⁴ Siedlecki 2015, s. 217, por. F. Rączkowski, *Śpiewajmy Bogu. Śpiewnik parafialny*, Warszawa 1988, s. 346.

dziękując Panu za najdroższe rany,
iż, by nas zbawić, lejąc krew obficie,
dał za nas życie²⁵!

W śpiewie lud prosił Boga o siły do rozmyślenia cierpienia Jego Syna. Miał świadomość, że za ludzkie grzechy cierpiał i odkupił nas spod władzy szatana. Wierni prosili Boga o siły by wytrwać w poście i przewyciężyć grzeszną naturę ludzką. Opowiada o tym pieśń *Racz, Boże, ku nam skłonić twoje uszy*, która jest przekładem hymnu brewiarzowego *Ad preces nostras deitatis aures*.

„Dodaj i oczom źródła ku płakaniu,
Przydaj i siły ku postu wytrwaniu,
Grzechy cielesne obrzeż, użyj twego
Miecza ostrego²⁶.”

Po odśpiewaniu jednej części nabożeństwa pasyjnego śpiewano trzykrotnie:

„Któryś za nas cierpiał rany,
Jezu Chryste zmiłuj się nad nami²⁷.”

Była to przetłumaczona przez M. M. Mioduszeńskiego antyfona: *Qui passus est pro nobis*²⁸. Śpiew ten był wprowadzeniem do kazania pasyjnego²⁹. Po kazaniu odbywa się procesja eucharystyczna ze śpiewem *Święty Boże*³⁰. Po nim śpiewano pieśń *Jezu Chryste Panie miły*³¹, której tekst ułożył A. Różniatowski w 1610 r.³²

„Płacz Go, człowiecze mizerny,
patrząc, jak jest miłosierny;
Jezus, Jezus na krzyżu umiera,
słońce, słońce jasność swą zawiera.
...żal nasz, żal nasz dziś wyznajem łzami,
Jezu, Jezu, zmiłuj się nad nami³³!”

²⁵ Siedlecki 2015, s. 217, 219, por. J. Surzyński, *Cantionale Ecclesiasticum*, Poznań 1892, s. 185, por. *Katolicki Kancjonał, czyli zbiór pieśni kościelnych na cały rok wybranych z ksiąg przez cenzurę duchowną aprobowanych*, Warszawa, Winterberg i Nowy-York [brw], s. 87. Inne zakończenie tej pieśni podaje M. Mioduszeński, *Śpiewnik kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane*, Kraków 1842, s. 77.

²⁶ *Polskie pieśni pasyjne*, t. 1, s. 306-307.

²⁷ Siedlecki 2015, s. 1238, por. *Służba Boża Diecezji Łomżyńskiej*, opr. J. Sołowianiuk, Łomża 2013, s. 116, por. V. Gieburowski, *Cantionale Ecclesiasticum*, Katowice 1933, s. 491.

²⁸ Siedlecki 2015, s. 199.

²⁹ Por. J. Zawitkowski, *Polska pieśń liturgiczna*, dz. cyt., s. 236.

³⁰ J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Warszawa 1985, s. 42.

³¹ *Rozmyślanie Męki i Śmierci Jezusa Chrystusa, Syna Bożego Zbawiciela i Odkupiciela rodzaju ludzkiego*, Warszawa 1898, s. 13.

³² Siedlecki 2015, s. 124, por. G. Skop, *Exultate Deo*, Kraków 2004, s. 239.

³³ Siedlecki 2015, s. 190, por. *Najświętsze Serce Jezusa. Książeczka do nabożeństwa dla chrześcijan katolików płci obojga*, Częstochowa 1927, s. 270, por. *Katolicki Kancjonał*, dz. cyt., s. 74.

Na zakończenie nabożeństwa śpiewano pieśń *Wisi na krzyżu*³⁴. Jej tekst i melodię ułożył M. M. Mioduszewski w XVIII w.³⁵.

„Rozbrat ci, świecie, dziś wypowiadam,
z grzechów się swoich szczerze wypowiadam.
Ach, ach, serdecznie żałuję,
bo Cię, Boże mój, miłuję”³⁶!

Pieśń ta ma jeszcze trzy zwrotki, których nie ma w późniejszych wydaniach śpiewnika Siedleckiego, a które były w śpiewniku wydanym w Krakowie w 1881 r.

„Ten pokarm ciała twego, Chryste panie,
Niech nas wolnemi od grzechu zastanie,
Ach! ach! daruj wszelkie skazy
grzechu, do najmniejszej zmazy”³⁷.

Znawca śpiewu M. Machura podkreślał, że nabożeństwo Gorzkich Żali jest pięknym klejnotem w skarbcu polskich pieśni. Jest ono kochane przez wierny lud i potężnym tonem rozbrzmiewa w świątyniach naszej Ojczyzny³⁸.

„Stacje Jerozolimskie”

W średniowieczu rozwinął się kult upadków Chrystusa w drodze na Golgotę. Nabożeństwo takie było bardzo popularne w XV w. w wielu krajach Europy Północnej³⁹. W XVI i XVII w. wykształciły się inne formy tego nabożeństwa⁴⁰.

Od dawnych czasów znane było nabożeństwo *Stacje Jerozolimskie*⁴¹. Wpisało się ono w tradycyjną pobożność chrześcijan. Nabożeństwo to uwypukla medytacyjny wyraz wiary⁴². Jest to typowo ludowe nabożeństwo⁴³. Wspomina miejsca i wydarzenia związane z Męką Chrystusa. Odwołuje się do wydarzeń ostatnich dni życia Jezusa w Jerozolimie⁴⁴. Wierni rozmyślają nad tajem-

³⁴ M. Bańbuła, *Liturgia na misjach ludowych i w duszpasterstwie parafialnym zgrupowania Księża Misjonarzy w Polsce 1651-1864*, „Nasza Przeszłość” 45/1976, s. 278.

³⁵ Siedlecki 2015, s. 227; wcześniejsze wydanie wzmiankuje o dwóch melodiach wykonywania tej pieśni warszawskiej i krakowskiej, por. J. Siedlecki, *Śpiewniczek*, Kraków 1881, s. 84.

³⁶ Siedlecki 2015, s. 227, por. V. Gieburowski, *Cantionale Ecclesiasticum*, dz. cyt., s. 393.

³⁷ Siedlecki, Kraków 1881, s. 85.

³⁸ M. Machura, *Ciebie Boże chwalimy*, Kraków 2005, s. 5.

³⁹ Por. J. Kopeć, *Dzieje nabożeństwa Drogi Krzyżowej w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 21(1974), nr 1, s. 43.

⁴⁰ Por. tenże, *Droga Krzyżowa, dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów*, Poznań 1985, s. 40-41.

⁴¹ Por. *Modlitewnik i śpiewnik*, [bmw] 1889, s. 287.

⁴² Por. J. Kopeć, *Droga Krzyżowa kontemplacją mądrości krzyża i paschalnej ofiary Jezusa Chrystusa*, „Anamnesis” 25(2001), nr 2, s. 65.

⁴³ Por. tenże, *Aspekty teologiczno-pastoralne nabożeństwa Drogi Krzyżowej*, „Summarium” 24(1975), nr 4, s. 106.

⁴⁴ Por. tenże, *Droga Krzyżowa*, dz. cyt., s. 56.

nicą Męki Pańskiej przy równoczesnym chodzeniu od stacji do stacji⁴⁵. Przyjął się zwyczaj obchodzenia tych stacji w piątki Wielkiego Postu⁴⁶.

Nabożeństwo Drogi Krzyżowej wyrosło z trzech dewocji kultu partykularnego: upadków Chrystusa pod krzyżem, z czci do Jego przejść podczas męki i wspomnienia ważniejszych wydarzeń na tej drodze⁴⁷. Dopiero w XVII w. ujednotoczono to nabożeństwo i na stałe weszło do niego czternaście stacji⁴⁸. Przy obchodzeniu tych stacji śpiewano pieśni, najbardziej popularnymi były śpiewy: *Zastanów się człowiecze; Boska dobroci; O, Aniołowie, Boga kochający; Po krwawych ranach*⁴⁹. Zwyczaj śpiewania przetrwał do dzisiejszych czasów. Przy stacjach dziś śpiewa się pieśni wielkopostne⁵⁰. Najbardziej znaną pieśnią śpiewaną podczas Drogi Krzyżowej był utwór: *Boska dobroci*⁵¹:

„Boska dobroci, uderz w serce moje
Łaską skuteczną, by obfite zdroje
Łez wytrysnęły nad panem cierpiącym,
Krzyż dźwigającym⁵².”

Pieśń tę śpiewano na melodię; *Rozmyślajmy dziś*⁵³ lub *Jeden w naturze*⁵⁴. Wykonywano pierwszą zwrotkę na rozpoczęcie nabożeństwa, a następne przy kolejnych stacjach⁵⁵:

„Niech te strumienie, które grzech głęboko
Zamulił w sercu, spławią nasze oko:
Bo inszych Jezus, zmęczony tak srodze,
Nie chce w swej drodze⁵⁶.”

W tej pieśni specyficzny jest związek pasji z Eucharystią w tematach: źródło życia i tłocznia mistyczna⁵⁷. Tematy te znalazły swoje miejsce w innych pieśniach o Męce Pańskiej, w których znaleźć można zachętę do czynienia pokuty. Wyrażają też prośbę skierowaną do *Boskiej dobroci* o owocne przeży-

⁴⁵ *Śłużba Boża Diecezji Łomżyńskiej*, dz. cyt., s. 197.

⁴⁶ W. Smereka, *Studium pasyjne, rys historyczny i teksty Drogi Krzyżowej*, Kraków 1968, s. 102.

⁴⁷ J. Kopeć, *Aspekty teologicznopastoralne nabożeństwa Drogi Krzyżowej*, dz. cyt., s. 107.

⁴⁸ Por. tenże, *Dzieje nabożeństwa Drogi Krzyżowej w Polsce*, dz. cyt., s. 57.

⁴⁹ Por. tenże, *Droga Krzyżowa*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, Lublin 1985, kol. 219.

⁵⁰ Por. M. Maciejewski, *Nabożeństwa. Modlitwy. Błogosławieństwa. Agenda parafialna*, Ząbki 2002, s. 93.

⁵¹ *Śłużba Boża Diecezji Łomżyńskiej*, dz. cyt., s. 198.

⁵² *Śpiewnik Kościelny katolicki, czyli największy podręcznik dla organistów w Kościołach katolickich zebrany staraniem Towarzystwa wzajemnej pomocy organistów diecezji Krakowskiej*, cz. 1, [bmw] 1903, s. 79.

⁵³ Siedlecki, Kraków 1947, s. 402.

⁵⁴ Tenże, Kraków 2004, s. 713.

⁵⁵ Por. *Rozmyślanie Męki i Śmierci Jezusa Chrystusa Syna Bożego Zbawiciela i Odkupiciela rodzaju ludzkiego*, Warszawa 1898, s. 52.

⁵⁶ Siedlecki, Kraków 1947, s. 402.

⁵⁷ Por. J. Kopeć, *Nurt pasyjny w średniowiecznej religijności polskiej*, w: *Męka Chrystusa...*, dz. cyt., s. 55.

cie naszej drogi po śladach Jezusa⁵⁸. Przy czternastej stacji śpiewano ostatnią zwrotkę tej pieśni:

„Płacz i ty duszo, wszak ta śmierć dla ciebie,
 Żebyś wiecznością żyła z Bogiem w niebie
 Żałuj za grzechy, proś o zmiłowanie:
 Opuść mi Panie”⁵⁹.

Chrystus króluje z krzyża

Od starożytności w Wielki Piątek Kościół nie sprawuje Eucharystii⁶⁰. Szczytem wielkopiątkowej liturgii jest adoracja krzyża. Uroczyście wnosi się krzyż. Kapłan, odsłaniając go, śpiewa trzykrotnie antyfonę⁶¹:

„Oto drzewo krzyża, na którym zawisło zbawienie świata”⁶².

Podczas adoracji członkowie zgromadzenia śpiewają hymny i pieśni, sławiąc drzewo życia. Wierni pojedynczo podchodzą do krzyża. Oddają cześć krzyżowi przez przyklęknięcie lub ucałowanie tego znaku zbawienia⁶³. Temu obrzędowi towarzyszy śpiew *Improperiów* - skarg Zbawiciela. Jezus wchodzi w dialog ze swoimi oprawcami. Skargi te są wzorowane na tekstach ze Starego Testamentu: Am 2, 6-10; Iz 5, 1-7; Mi 6, 3-5. Śpiew ten wszedł do liturgii w V-VI w. razem ze śpiewem: *Trishagion*, czyli *Święty Boże*⁶⁴. Dziś *Improperia* znane są jako pieśni: *Ludu mój ludu; Krzyżu święty; Sławcie usta tajemnicę*⁶⁵; *Wielbimy krzyż; Święty Boże*⁶⁶. W tych pieśniach, śpiewanych podczas adoracji, krzyż ukazany jest nie tylko jako objawienie boskiej miłości, lecz także jako objawienie gniewu Bożego zwracającego się przeciw grzechowi. Zbawiciel wisząc na krzyżu wypomina wszystkie dobrodziejstwa, jakimi obdarzył naród wybrany. Pokazuje także jego niewdzięczność i sposób odpłaty za własną liłość, dobroć. Kieruje zarzuty pod adresem żydów i grzeszników⁶⁷. Wyraźnie ukazuje to ostatnia zwrotka pieśni *Ludu mój*:

„Ludu mój, ludu, cóżem ci uczynił?
 W czymem zasmucił albo w czym zawinił?
 Jam cię wywyższył między narodami,
 Tyś mnie na krzyżu podwyższył z łotrami”⁶⁸.

⁵⁸ Tenże, *Droga Krzyżowa kontemplacją mądrości krzyża...*, dz. cyt., s. 56.

⁵⁹ *Modlitewnik i śpiewnik*, dz. cyt., s. 311.

⁶⁰ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, wyd. II, Poznań 2013, s. 133.

⁶¹ J. Sroka, *Liturgia Wielkiego Piątku Męki Pańskiej*, „Anamnesis” 25(2001), nr 2, s. 26-27.

⁶² *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, dz. cyt., s. 141.

⁶³ Por. tamże, s. 142.

⁶⁴ J. Sroka, *Liturgia Wielkiego Piątku*, dz. cyt., s. 27.

⁶⁵ W. Danielski, *Męka Pańska w odnowionej liturgii*, w: *Męka Chrystusa...*, dz. cyt., s. 210-211.

⁶⁶ W. Nowak, *Liturgia Świętego Triduum Paschalnego. Nabożeństwa i błogosławieństwa kościoła domowego*, Olsztyn 1999, s. 45.

⁶⁷ Por. Siedlecki, Kraków 1987, s. 125.

⁶⁸ Siedlecki 2015, s. 202, por. *Skarbiec modlitw i pieśni*, bez autora, Katowice 1959, s. 381.

W niezwykle sposób pieśni ukazują uczucia: współcierpienia ze Zbawicielem, głęboki ból Męża boleści i wiarę w Jego moc. Jezus Chrystus przez swoje cierpienie wysłużył zbawienie całemu światu. Kult krzyża związany jest nierozdzielnie z triumfem życia nad śmiercią. W nim łączy się to, co z wysokości z tym, co z niskości; wymiar ziemski - z wymiarem nadprzyrodzonym. Wyraźnie widać to w przekładzie trzech początkowych strof hymnu *Crux Fidelis Inter omnes*⁶⁹. Pieśń ta dziś jest bardzo popularna i znana pod tytułem *Krzyżu święty, nade wszystko*. Pochodzi ona z XVI w.⁷⁰.

„Skłoń gałązki drzewo święte,
ulżyj członkom tak rozpiętym.
odmień teraz ona srogość,
któraś miało z urodzenia,
spuść lekkuchno i cichuchno
ciało Króla niebieskiego”⁷¹.

Triumf Krzyża obrazuje hymn nieszporny *Vexilla regis*, z VI w.⁷² autorstwa Wenancjusza Fortunata⁷³. W źródłach średniowiecznych i szesnastowiecznych występuje kilkadziesiąt polskich redakcji tego hymnu. Dziś używany jest w liturgii przekład Arcybiskupa P. Mańkowskiego do którego muzykę ułożył A. Odrobina⁷⁴. Znany jest pod tytułem *Króla wznoszą się znamiona*:

„Króla wznoszą się znamiona,
tajemnica krzyża błyska,
na nim Życie śmiercią kona,
lecz z tej śmierci życie tryska”⁷⁵.

Godność królewską ukrzyżowanego Chrystusa potwierdza starotestamentowe proroctwo, w którym Chrystus Król zostaje zwycięzcą nad śmiercią, grzechem i szatanem.

„Już się spełnia wieczne słowo
pieśni, co ja Dawid śpiewa,
głośną na świat cały mową,
oto Bóg królował z drzewa”⁷⁶.

W tajemnicy odkupienia Jezus był posłuszny Bogu Ojcu, aż do bolesnej śmierci. Na drzewie krzyża królował i jako ziemski władca zasiadł na swoim tronie. Ale tron Chrystusa jest jedyny w swoim rodzaju, jest nim krzyż. Opo-

⁶⁹ *Polskie pieśni pasyjne*, s. 157-158.

⁷⁰ Siedlecki 2015, s. 198, por. *Dominikański Ośrodek Liturgiczny, Śpiewnik liturgiczny, Niepojęta Trójco*, Kraków 1998, s. 183.

⁷¹ Siedlecki 2015, s. 198.

⁷² J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, Kraków 1947, s. 76, por. F. Rączkowski, *Śpiewajmy Bogu...*, dz. cyt., s. 336.

⁷³ Por. *Polskie pieśni pasyjne*, dz. cyt., s. 111, por. *Śpiewnik Kościelny Katolicki z 1903 r.*, s. 79, gdzie utwór ten zaopatrzony jest tytułem *Chorągiew Króla*.

⁷⁴ Siedlecki, Opole 1985, s. 67.

⁷⁵ Tenże 2015, s. 195.

⁷⁶ Tamże, por. Siedlecki, Kraków 1994, s. 120.

wiada o tym tekst pieśni *Zawitaj ukrzyżowany*, pochodzący z XVIII w.⁷⁷. Jej melodia powstała około 1600 r.⁷⁸.

„Zawitaj, Ukrzyżowany,
cierniem ukoronowany;
w takiej koronie, zbolące skronie,
mieścież nas w swojej obronie”⁷⁹.

Męka Ukrzyżowanego to jeden z największych dramatów. Pomimo, że dokonał się raz na Golgocie jest przeżywany do tej chwili. Staje się największym wydarzeniem w całej historii ludzkości, w którą wkroczył Boski Król.

Baranek Boży

Mszał Rzymski wskazuje konkretne utwory, które należy wykonywać podczas adoracji krzyża w Wielki Piątek. Mszał proponuje pieśń *Krzyżu Święty*. W jej tekście Chrystus utożsamiany jest z Barankiem, który został zabity za nasze grzechy na drzewie krzyża. Opowiada o tym hymn *Krzyżu święty*⁸⁰:

„Widząc Stworzyciela swego
na krzyżu zawieszzonego,
na słońcu upieczonego
Baranka wielkanocnego”⁸¹.

Inne pieśni wskazują na związek Eucharystii z ofiarą krzyża. Chrystus to Baranek Boży, który dobrowolnie oddaje swoje życie, jako ofiara przebłagalna. Prezentuje to pieśń *Jezu Chryste, Panie miły* z 1610 r.⁸².

„Jezu Chryste, Panie miły,
o Baranku bardzo cierpliwy.
...Na koniec Mu bok przebito,
krew płynie z wodą obfito”⁸³.

Pieśni wykonywane podczas adoracji krzyża rozwijają też paralelę między drzewem poznania, a drzewem życia. Czyn Adama przy pierwszym drzewie przyniósł śmierć, z drugiego tryska życie. Chrystus – Drugi Adam wybrał krzyż, jako drzewo życia. Swoim czynem przywrócił porządek natury i dał życie wieczne. Opowiada o tym hymn brewiarzowy *Sław, języku, bój chwalebny*, z melodią ks. Z. Bernata⁸⁴:

„...Z własnej woli przyjął mękę;
wypełniając zbawcze dzieło

⁷⁷ F. Rączkowski, *Śpiewajmy Bogu...*, dz. cyt., s. 352.

⁷⁸ Siedlecki, Kraków 2004, s. 149.

⁷⁹ Siedlecki 2015, s. 234, por. W. Lewkowicz, *Śpiewnik parafialny*, dz. cyt., s. 214.

⁸⁰ *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, dz. cyt., s. 144.

⁸¹ Siedlecki 2015, s. 198, por. *Rozmyślanie męki i śmierci Jezusa Chrystusa...*, dz. cyt., s. 19.

⁸² Siedlecki, Kraków 1987, s. 113.

⁸³ Siedlecki 2015, s. 190.

⁸⁴ Tamże, s. 220. Hymn ten znany jest też pod nazwą *Pange lingua gloriosi* i został przetłumaczony na język polski jako *Sław języku sławnego*, por. L. Schwann, *Księga Graduatu Rzymskiego*, Dusseldorf 1910, s. 161.

na krzyżowej zawisał belce
jak baranek prześlągalny⁸⁵.

Inne pieśni w adoracji uwielbiają mękę Chrystusa. Wierni składają hołd Bogu za ofiarę na krzyżu. Z głęboką pokorę dziękują za krew odkupienia i cierpliwość nad grzesznikiem w pieśni *Ojcie Boże wszechmogący* z XVI w.⁸⁶.

„Wisiał na krzyżu zraniony,
zbity, skluty, zakrwawiony
... Chryste, Panie miłościwy,
Czemuś tak bardzo cierpliwy⁸⁷?

Zgodnie z wielowiekową tradycją liturgia Męki Pańskiej kończy się przeniesieniem Najświętszego Sakramentu do Grobu Pańskiego. Gdzie wystawia się Go wiernym do adoracji⁸⁸. Podczas tej procesji śpiewano pieśń: *Odszedł Pasterz od nas*⁸⁹ lub *Odszedł Pasterz nasz*⁹⁰ ułożoną przez ks. W. Lewkowicza.

„Oto Boski Zbawca zamki śmierci skruszył,
zburzył straszne odrzwia, duszom życie zwrócił⁹¹”.

W Wielki Piątek błagania i modlitwy wiernych mają szczególny błagalny charakter. Męka Chrystusa obnaża całą naszą grzeszność. Świadomość tego staje się głębsza u wiernych adorujących Jezusa obecnego w Najświętszym Sakramencie⁹². Lud śpiewa w tym czasie specjalne pieśni⁹³ – wierni płaczą, wraz z aniołami i całą naturą, nad śmiercią Zbawcy. Uwypukla to pieśń *Płaczcie Anieli* z XVII w.⁹⁴.

„Płacz i ty ziemio, którą człowiekowi
Bóg oddał w darze jak swemu Synowi;
ten, który niegdyś powstał z mułu Twego,
dziś ukrzyżował Stworzyciela swego⁹⁵”.

Na zakończenie wspólnej adoracji Chrystusa w symbolicznym grobie wierni śpiewali pieśń *Dobranoc, głowo święta*, z XVII w.⁹⁶. W niej żegnają się z każdą częścią umęczonego ciała Zbawcy. Ogrom męki został podkreślony przez wymienianie zbitych, zbolałych członków ciała, kończąc na sercu.

„Dobranoc, Serce święte, włócznią otworzone,
Bądź po wszystkie wieczności mile pozdrowione⁹⁷”.

⁸⁵ Siedlecki 2015, s. 221.

⁸⁶ Tenże, Kraków 2004, s. 133.

⁸⁷ Siedlecki 2015, s. 210, por. Siedlecki, Kraków 1947, s. 86.

⁸⁸ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, dz. cyt., s. 147.

⁸⁹ Siedlecki 2015, s. 253, por. Siedlecki, Kraków 2004, s. 167.

⁹⁰ M. Jankowski, *Śpiewajmy Panu*, Warszawa 1971, s. 183.

⁹¹ Siedlecki 2015, s. 253, por. F. Rączkowski, *Śpiewajmy Bogu...*, dz. cyt., s. 373.

⁹² W. Nowak, *Liturgia Świętego Triduum Paschalnego...*, dz. cyt., s. 54.

⁹³ Por. F. Walczyński, *Śpiewnik kościelny*, Tarnów 1910, s. 90.

⁹⁴ Siedlecki, Kraków 1987, s. 137.

⁹⁵ Siedlecki 2015, s. 215.

⁹⁶ Tamże, s. 187, por. F. Rączkowski, *Śpiewajmy Bogu...*, dz. cyt., s. 333.

⁹⁷ Siedlecki 2015, s. 188.

Z pieśni pasyjnych, które rozbrzmiewają podczas wielkopiątkowego nabożeństwa wyłania się obraz człowieka pokładającego nadzieję w Krzyżu Chrystusa. Wierni odwiedzają Boży Grób i czuwają przy nim aż do rezurekcji⁹⁸. Wymowne milczenie, przepełniające serca ludzkie jest oczekiwaniem chwili, w której Jezus pokona moc śmierci i zmartwychwstanie, by na nowo królować.

Podsumowanie

Staropolskie śpiewy o Męce Pańskiej wpisują się w wielką tradycję chrześcijaństwa. Można w nich uchwycić ton pobożności ludowej. Utwory te zawierają wielkie bogactwo motywów i symboli religijnych powiązanych z liturgią. Śpiewniki, w których zebrano pieśni śpiewane przez lud są źródłem poznania tradycji zastosowania pieśni nabożnej podczas liturgii. Przez to, że posiadają aprobatę władzy kościelnej są dowodem uprawomocnienia pieśni pasyjnej w liturgii. Wykonywanie danej pieśni w konkretnym momencie liturgii jest głęboko przemyślane i ma ścisły związek z jej przebiegiem. Teksty pieśni głębiej i intensywniej wyjaśniały znaczenie wykonywanych czynności liturgicznych. Od samego początku towarzyszyły one obrzędowi liturgicznemu, przez co i uświetniały modlitwę zebranego ludu i nadawały uroczysty charakter świętym obrzędom.

Pieśni, obok dramatów liturgicznych i kazań, są podstawową formą rozpowszechniania nauki Kościoła. Fenomen ich żywotności polega m.in. na tym, że zawierają fragmenty Pisma Świętego. Nie bez znaczenia jest i to, że pieśni pasyjne budzą w nas całą gamę uczuć i empatię dla cierpiącego Zbawiciela.

THE PASSION OF CHRIST IN GOOD FRIDAY SONGS

Summary

The article discusses an important matter of singing traditional Polish Lenten songs in the contemporary liturgical celebrations. The author raises the problem of continuous topicality of these old Polish melodies and simultaneously presents their today's value. The whole teaching of the Church and the dogmas are focused in all these liturgical chants and hymns. The author would like to protect all these pearls of sacred music from falling into the oblivion. In the presented article the attention is focused on the fact that the typical Polish traditions such as: devotion of Lenten Lamentations, the chants which are sung during the Stations of the Cross and the Cross adoration should be cultivated. Their great popularity and the unique atmosphere they create is achieved by the artistic value of the songs and their undoubted prayer charm.

Key words: The Passion of Christ, songs for lent, traditional Polish songs.

⁹⁸ W. Schenk, *Rok liturgiczny*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko, Poznań-Warszawa-Lublin 1967, s. 451.